

Feliks Prusak

Procedura wykonywania pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych

Palestra 28/2(314), 37-47

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W razie powstania przesłanek zawieszenia sprawę przekazuje się prokuratorowi (art. 450 § 2 k.p.k.). Sąd może także dokonać zmiany tego trybu na uproszczony i zawiesić postępowanie (art. 450 § 3 k.p.k.), gdyż przepis ten ma na uwadze kontrolę przesłanek postępowania przyspieszonego. Jedną z tych przesłanek są terminy, których dotrzymanie w razie zawieszenia postępowania nie jest możliwe.

W postępowaniu prywatnoskargowym oraz w sprawach o wykroczenia przesłanki zawieszenia postępowania karnego nie ulegają modyfikacji.

FELIKS PRUSAK

PROCEDURA WYKONYWANIA POMOCY PRAWNEJ W SPRAWACH KARNYCH W STOSUNKACH MIĘDZYNARODOWYCH

Przedmiotem opracowania są najważniejsze zagadnienia dotyczące procedury wykonywania pomocy prawnej. Ustalenia niniejszego artykułu obejmują zarówno procedurę udzielania pomocy prawnej jak i procedurę uzyskiwania tej pomocy z zagranicy. Artykuł obejmuje również rozważania na temat właściwości organów procesowych, które występują z wnioskiem o dokonanie czynności procesowej, a także zagadnienie samego wniosku o dokonanie czynności w trybie pomocy prawnej w stosunkach międzynarodowych. Uwzględniono ponadto zagadnienie odmowy udzielenia pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych.

I. Problematyka pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych jest szeroka i obejmuje przede wszystkim zagadnienia dotyczące zakresu tej pomocy prawnej, rodzajów podejmowanych w tym względzie czynności, właściwości organów procesowych, rozgraniczenia kompetencji pomiędzy tymi organami, jak również zagadnienia odnoszące się do procedury udzielania i uzyskiwania pomocy prawnej w obrocie zagranicznym. Wstępnie należy zauważyć, że obrót prawny w sprawach karnych z zagranicą w ogóle obejmuje nie tylko pomoc prawną i doręczenia, ale również instytucję przejęcia ścigania karnego, wydawanie (ekstradycję) przestępców itp. Pomoc zaś prawna w sprawach karnych obejmuje doręczanie pism i dokonywanie czynności procesowych o charakterze dowodowym, jak przesłuchiwanie świadków i biegłych oraz odebranie wyjaśnień od podejrzanych i oskarżonych, zbieranie danych o dowodach, dokonywanie przeszukiwań i oględzin, a także przekazywanie dowodów rzeczowych. Jakkolwiek problematyka obrotu prawnego z zagranicą jest w ogóle podejmowana rzadko w literaturze prawniczej,¹ to jednak zostały już omówione osobno niektóre zagadnienia dotyczące istoty i zakresu pomocy prawnej w obrocie zagranicznym oraz rodzaju czynności podejmowanych w tym względzie.² Oddzielnego potraktowania wymagają obecnie zagadnienia dotyczące procedury udzielania i uzyskiwania pomocy prawnej,

¹ Por. A. Zieliński: Międzynarodowy obrót prawny w sprawach cywilnych i karnych, NP 1979, nr 12, s. 18–29; H. Stawryłło: Podstawowe zagadnienia obrotu prawnego z zagranicą w sprawach karnych w postępowaniu przygotowawczym, Probl. Praw. 1977, nr 3, s. 42–52, nr 5, s. 19–31 i nr 7–8, s. 46–54.

² F. Prusak: Pomoc prawna w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych, „Palestra” 1983, nr 12, s. 50 i n.

właściwości organów procesowych występujących o dokonanie czynności oraz sprawa wniosku o udzielenie pomocy czy decyzji o odmowie jej udzielenia.

Problem procedury wykonywania pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych ma dwa aspekty: jeden, tzw. wewnętrzny, dotyczący udzielania pomocy prawnej na żądanie władz państwa obcego, drugi, tzw. zewnętrzny, dotyczący wniosków polskich organów procesowych o przeprowadzenie określonej czynności przez organy innego państwa. Rozgraniczenie to nie wyczerpuje oczywiście wszystkich możliwości. Pomoc prawna w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych wyraża się również w dokonywaniu czynności niezależnie od złożenia wniosku czy innej formy żądania. W międzynarodowym obrocie prawnym występują bowiem sytuacje udzielania pomocy prawnej niezależnie od zgłaszanych w tym celu żądań i wniosków rekwizycyjnych. Na przykład o każdym wypadku zastosowania tymczasowego aresztowania obywatela państwa obcego zawiadamia się niezwłocznie właściwy miejscowo urząd konsularny tego państwa albo — w braku takiego urzędu — przedstawicielstwo dyplomatyczne tego państwa (art. 539 k.p.k.).

Z punktu widzenia procedury udzielania pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych ważne jest zagadnienie podstawy normatywnej. Ograniczyć się w tym miejscu należy do stwierdzenia, że podstawę tę stanowią: przepisy k.p.k. oraz odpowiednie umowy międzynarodowe, których PRL jest stroną.³ Umowy te pozwalają zazwyczaj na stworzenie dogodniejszych warunków w międzynarodowym obrocie prawnym, co osiąga się przez uzupełnienie, modyfikację lub usamodzielnienie stanu prawnego wynikającego z prawa wewnętrznego. Uznając priorytet umowy międzynarodowej w stosunku do prawa wewnętrznego, należy stwierdzić, że przepisy k.p.k. stanowią *lex subsidiaria*. Natomiast jeśli chodzi o przepisy prawa wewnętrznego, to ustawa karnoprosowa normuje szczegółowo procedurę rozpatrywania przez polskie organy procesowe wniosków złożonych przez organy państwa obcego o wydanie lub przewóz osób ściganych albo skazanych (art. 532—537 k.p.k.). Jest to problematyka szeroka, która wymaga osobnego potraktowania. Charakterystyczne jest tutaj wymaganie przesłuchania prokuratora (art. 532 k.p.k.) oraz rozpoznawanie i opiniowanie wniosku o wydanie osoby przez sąd wojewódzki (art. 533 § 1 k.p.k.), a także określenie przyczyn odmowy wydania osoby (art. 534 k.p.k.) oraz zastrzeżenie powzięcia decyzji o wydaniu osoby ściganej do wyłącznej kompetencji Prokuratora Generalnego PRL (art. 536 k.p.k.).

W przeciwieństwie do powyższego problematyka procedury wykonywania pomocy prawnej w sprawach karnych w stosunkach międzynarodowych jest uregulowana w przepisach k.p.k. w sposób nader skromny. Natomiast wypada tu zauważyć, że owe przepisy k.p.k. stanowią, iż do czynności procesowych dokonywanych na wniosek sądu lub prokuratora państwa obcego stosuje się ustawy polskie, z tym jednak zastrzeżeniem, że należy uczynić zadość życzeniu tych organów, aby przy dokonywaniu czynności zastosowano szczególny tryb postępowania lub szczególną formę, jeżeli nie jest to sprzeczne z zasadami porządku prawnego PRL (art. 521 § 4 k.p.k.). Trzeba tu również zwrócić uwagę na założenie generalne, że przepisów k.p.k. nie stosuje się, jeżeli umowa międzynarodowa, której Polska jest stroną, stanowi inaczej (art. 541 § 1 k.p.k.). Przepisów tych można też nie stosować wtedy, gdy państwo obce, z którym nie ma w tym względzie umowy, nie zapewnia wzajemności (art. 541 k.p.k.).

³ Zestawienie umów międzynarodowych, których PRL jest stroną, przedstawiono szczegółowo w opracowaniu wskazanym w przypisie 2.

II. Rozważania w sprawie procedury wykonywania międzynarodowej pomocy prawnej wymagają zwrócenia uwagi na pewne ogólne założenia. Mianowicie w stosunkach międzynarodowych przyjęto wyłączność sprawowania wymiaru sprawiedliwości przez każde suwerenne państwo, w związku z czym organy procesu karnego mają w zasadzie dwie drogi do wykonania czynności procesowych: 1) drogę postępcwania bezpośredniego, polegającą na osobistym wykonaniu czynności przez organ procesowy, któremu powierzono rozstrzygnięcie, oraz 2) drogą pomocy prawnej, zwaną także rekwizycją, polegającą na tym, że jeśli czynność może być wykonana tylko poza granicami państwa, to pozostaje wówczas jedynie zwrócenie się o udzielenie pomocy prawnej.

Międzynarodowa pomoc prawna ma inne oblicze niż krajowa pomoc prawna. W zasadzie bowiem organy procesowe w kraju zwracają się do siebie o pomoc prawną bezpośrednio (np. o przesłuchanie świadka). Pomoc prawna w stosunkach międzynarodowych może być wykonywana w różnym przebiegu: w drodze dyplomatycznej (za pośrednictwem przedstawicielstw dyplomatycznych zwracających się do organów procesowych), w drodze konsularnej (kiedy organ procesowy przesyła wniosek o udzielenie pomocy prawnej do urzędu zagranicznego swego państwa) oraz w drodze bezpośredniego kontaktu (co wymaga wszakże bezpośredniego ustalenia w umowie międzynarodowej). Należy też zauważyć, że dokonywanie określonej czynności procesowej w drodze międzynarodowej pomocy prawnej przebiega w dwóch płaszczyznach. Pierwsza dotyczy wniosku jednego państwa do innego państwa o dokonanie tej czynności. Natomiast płaszczyzna druga obejmuje dokonanie określonej czynności przez państwo, do którego wpłynął wniosek. Występuje tu działanie w obrębie jednej sprawy i jednej czynności, a zaangażowane są dwa państwa: państwo składające wniosek i państwo, na terenie którego czynność ma być dokonana.

Przedmiotem zainteresowania procedury karnej jest funkcjonowanie pomocy prawnej w ramach stosunków międzynarodowych w zakresie działania polskich organów procesowych. Występują w tym względzie dwie odmienne sytuacje, w których chodzi o różne sprawy i w których organy procesowe pełnią różne funkcje. Pierwsza zachodzi wtedy, kiedy polskie organy procesowe zwracają się do państwa obcego o dokonanie w drodze pomocy prawnej czynności procesowej ze względu na toczący się w Polsce proces. Druga dotyczy procedury działania polskich organów procesowych, które dokonują — w drodze pomocy prawnej dla państwa obcego — określonych czynności procesowych.

III. Jeśli chodzi o samą procedurę występowania z wnioskiem o udzielenie pomocy prawnej, to wymagają tu rozważenia przede wszystkim takie kwestie, jak organ legitymowany do występowania z odpowiednim żądaniem, kompetencje organów, do których można się zwrócić z tym żądaniem, wniosek o udzielenie pomocy prawnej (forma i treść) oraz koszty udzielania pomocy prawnej. Zagadnienia te nie znajdują wyczerpującego uregulowania ustawowego. Natomiast szczegółowo została określona procedura występowania z wnioskiem o wydanie przez państwo obce osoby ściganej lub skazanej, która przebywa za granicą, oraz z wnioskiem o wydanie przedmiotów (art. 523—531 k.p.k.). Problematyka ekstradycji⁴ wymaga odrębnego potraktowania, natomiast jeśli chodzi o żądanie wydania przedmiotów, to

⁴ Zob. w szczególności: Z. Knypl: Ekstradycja jako instytucja prawa międzynarodowego i wewnętrznego, Warszawa 1975 r.; Z. Knypl: Ekstradycja w stosunkach pomiędzy państwami socjalistycznymi, „Probl. Wymiaru Sprawiedliwości” 1980, nr 1, s. 122—168; L. Szpak: Ekstradycja przestępców w umowach dwustronnych zawartych przez Polskę, PiP 1976, nr 4; B. Wierzbicki: Podstawowe zasady instytucji ekstradycji przestępców, „Zeszyty Naukowe ASW” 1975, nr 10.

ustawa (art. 531 k.p.k.) przewiduje ogólnie, że przekazane przez państwo obce przedmioty uzyskane przez przestępstwo zwraca się, gdy przy ich wydaniu zastrzeżono zwrot; podobnie postępuje się z dowodami rzeczowymi.

Z zasadniczej kwestii, czy organy obcego państwa są zobowiązane do udzielania sobie wzajemnie pomocy prawnej, należy zwrócić uwagę na to, że istnieje konieczność współpracy państw w dziedzinie zwalczania przestępstw. Zobowiązanie do udzielenia pomocy prawnej w sprawach karnych zawarte jest z reguły w dwustronnych umowach międzynarodowych. Obowiązek wzajemnego udzielenia pomocy prawnej dotyczy najczęściej dokonywania następujących czynności procesowych: przesłania i zatrzymania rzeczy, zajęcia mienia, przesyłania i wydawania przedmiotów (dowodów przestępstwa), przesłuchiwanie świadków, biegłych i oskarżonych, dokonywania oględzin sądowych, załatwiania wniosków o doręczenie pism procesowych, udostępniania akt i dokumentów oraz informacji o karalności osób podejrzanych i oskarżonych. Zgodnie z zawartymi umowami o pomocy prawnej jedynie w pewnych określonych wypadkach można odmówić udzielenia pomocy prawnej. Uzupełnić to wypada tym, że europejska konwencja o pomocy prawnej w sprawach karnych z 20.IV.1959 r. wyraźnie deklaruje na wstępie (art. 1), że umawiające się strony będą udzielać sobie wzajemnie najszerszej pomocy prawnej w działaniach, w których zachodzi możliwość ukarania za popełnione przestępstwo.

Organem uprawnionym do zwracania się o dokonanie czynności procesowej w drodze pomocy prawnej jest sąd lub prokurator. Podstawą zwrócenia się ze stosownym wnioskiem jest sytuacja, gdy w toku postępowania w sprawie karnej zajdzie potrzeba uzyskania materiału dowodowego znajdującego się za granicą lub potrzeba przeprowadzenia tam czynności procesowych.

Zasadą jest, że porozumiewanie się z organami państwa obcego oraz z osobami korzystającymi z immunitetów dyplomatycznych czy konsularnych (art. 540 § 1 k.p.k.) odbywa się za pośrednictwem ministra sprawiedliwości (sądy) lub prokuratora generalnego (prokuratorzy), a ci z kolei zwracają się do ministra spraw zagranicznych. Wyjątkowo (art. 525 k.p.k.) w wypadkach nie cierpiących zwłoki sąd lub prokurator może się zwrócić bezpośrednio do właściwego organu państwa obcego o tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie osoby, co do której ma być złożony wniosek o wydanie. Dopuszczalne jest również bezpośrednio porozumiewanie się z urzędami konsularnymi obcego państwa w Polsce (art. 540 § 2 k.p.k.).

Regułą, określoną w art. 520 § 1 k.p.k., jest to, że do polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego zwracają się polskie sądy lub prokuratorzy z wnioskiem o doręczenie pism procesowych osobie, która mając polskie obywatelstwo przebywa za granicą, albo z wnioskiem o przesłuchanie takiej osoby w charakterze oskarżonego, świadka lub biegłego. Dopuszczalne jest również (art. 520 § 2 k.p.k.) zwracanie się o dokonanie tych czynności bezpośrednio do sądu lub innego organu państwa obcego — oczywiście w razie niemożności dokonania określonej czynności za pośrednictwem polskich organów dyplomatycznych lub konsularnych. Funkcjonowanie przedstawicielstw dyplomatycznych i urzędów konsularnych jako właściwych do dokonywania czynności procesowych przewidują konwencje wiedeńskie, umowy międzynarodowe, konwencje konsularne oraz przepisy polskiego prawa wewnętrznego (art. 520 k.p.k.). Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych z dnia 24.II.1963 r. przewiduje, że pełnienie funkcji konsularnych (art. 5 pkt „j”) polega m.in. na „przekazywaniu sądowych i pozasądowych dokumentów albo wykonywaniu listów gończych lub zleceń na zebranie dowodów dla sądów państwa wysyłającego zgodnie z obowiązującymi porozumieniami międzynarodowymi bądź, w razie ich braku, w każdy inny sposób, zgodny

z prawami i przepisami państwa przyjmującego". Konwencja ta przewiduje również (art. 5 pkt „m”), że dopuszczalne jest „wykonywanie wszelkich innych czynności powierzonych placówce konsularnej przez państwo wysyłające, które nie są zakazane przez prawa i rozporządzenia państwa przyjmującego, bądź co do których państwo przyjmujące nie sprzeciwia się albo które są przewidziane w międzynarodowych porozumieniach obowiązujących pomiędzy państwem wysyłającym a przyjmującym”.

Konwencje konsularne zawarte przez PRL przewidują z reguły, że urzędnicy konsularni będą doręczać obywatelom państwa wysyłającego pisma i dokumenty na zlecenie sądów i innych organów tego państwa, jak również że urzędnicy konsularni będą przesłuchiwać obywateli państwa wysyłającego w charakterze stron, świadków i biegłych — na zlecenie właściwych organów swego państwa. Przy dokonywaniu tych czynności nie wolno stosować środków przymusu ani grozić stosowaniem takich środków. Uregulowania w tej sprawie zawierają (oprócz Iraku, Rumunii i ZSRR, które nie regulują ani sprawy doręczania przez konsula pism, ani sprawy przesłuchania własnych obywateli, a także oprócz Francji, która nie reguluje sprawy przesłuchania) następujące konwencje konsularne zawarte przez Polskę z: Austrią (art. 41), Belgią (art. 36 pkt „h”), Bułgarią (art. 37), CSRS (art. 36), Finlandią (art. 27 pkt „f”), Francją (art. 38 — tylko doręczenia pism i rekwizycje sądowe), Grecją (art. 38), Jugosławią (art. 23), Kubą (art. 34), Mongolią (art. 37), NRD (art. 32 pkt „g”), St. Zjednoczonymi (art. 25 pkt „h” i „i”), Węgrami (art. 36), Wlk. Brytanią (art. 45 pkt „e”), Wietnamem (art. 36) i Włochami (art. 16 ust. 1 pkt „j”). Funkcje konsularne mogą być pełnione przez misję dyplomatyczną zgodnie z art. 3 pkt 2 Konwencji wiedeńskiej o stosunkach dyplomatycznych z 1961 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232).

Sądy lub prokuratury zwracają się do polskiego przedstawicielstwa dyplomatycznego lub urzędu konsularnego o doręczenie pisma przebywającej za granicą osobie, która ma obywatelstwo polskie, lub o dokonanie innej czynności procesowej (art. 520 § 1 k.p.k.). Konsulowie polscy, dokonując czynności procesowych za granicą na wezwanie polskich sądów i innych organów, stosują polskie prawo karne procesowe. Muszą przestrzegać trybu postępowania i formy obowiązującej organy wzywające. Czynności konsulów i sporządzone przez nich protokoły w tym zakresie mają taką samą moc i takie same skutki co czynności i protokoły właściwych polskich władz sądowych (art. 18 ust. 4 ustawy z dnia 11.XI.1924 r. o organizacji konsulatów i czynności konsulów — Dz. U. Nr 103, poz. 944). W razie niemożności dokonania czynności przez polskie przedstawicielstwo dyplomatyczne lub urząd konsularny — jeśli chodzi o obywatela polskiego, a także gdy chodzi o obywatela innego państwa — sądy zwracają się za pośrednictwem ministra sprawiedliwości, a prokuratorzy za pośrednictwem prokuratora generalnego PRL, a ci z kolei za pośrednictwem ministra spraw zagranicznych do sądu lub innego organu państwa obcego o dokonanie tej czynności (art. 520 § 2 i art. 539 k.p.k.).

W stosunkach z państwami socjalistycznymi, z którymi Polska zawarła w okresie powojennym umowy o obrocie prawnym, pomoc prawna jest dokonywana w drodze bezpośrednich kontaktów między organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, z innymi zaś państwami — wyłącznie w drodze dyplomatycznej. W sprawach uregulowanych dwustronnymi umowami organy wymiaru sprawiedliwości umawiających się stron (sądy i prokuratury) porozumiewają się między sobą bądź za pośrednictwem swych organów centralnych, jeżeli umowa nie stanowi inaczej [Bułgaria (art. 2), Mongolia (art. 3), Rumunia (art. 4) i ZSRR (art. 3)], bądź też za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości lub Prokuratury Generalnej

[Algieria (art. 2), Austria (art. 23), Belgia (art. 23), Grecja (art. 2), Jugosławia (art. 2), Luksemburg (art. 23), Maroko (art. 3) i Szwajcaria (art. 18)], bądź wreszcie kontaktują się ze sobą bezpośrednio [CSRS (art. 2), Finlandia (art. 2), NRD (art. 4) i Węgry (art. 3)]. Umowy o obrocie prawnym zawarte między PRL a NRD, CSRS i Węgrami przewidują możliwość bezpośredniego kontaktowania się prokuratur terytorialnych we wszystkich kwestiach związanych z udzielaniem sobie pomocy prawnej. W drodze stosownych porozumień bądź uzgodnień Prokuratora Generalnego PRL z Prokuratorami Generalnymi tych państw ustalono,⁵ że wnioski o udzielenie pomocy prawnej mogą być przesyłane: a) w obrocie prawnym z Prokuraturą NRD — bezpośrednio przez jednostki prokuratury wszystkich stopni; b) w obrocie prawnym z Prokuraturą CSRS wnioski takie mogą być w zasadzie przekazywane między prokuraturami stopnia wojewódzkiego, a w zakresie doręczania pism procesowych podlegających zaskarżeniu lub wezwań — między prokuraturami stopnia rejonowego (doręczenie innych pism może być dokonane pocztą bezpośrednio do adresatów); c) w obrocie prawnym z Prokuraturą Węgier pomoc prawna może być wykonywana przez prokuratury stopnia wojewódzkiego. Z pozostałymi państwami socjalistycznymi, z którymi Polska zawarła umowy o obrocie prawnym, pomoc prawna (w tym również i doręczenia) powinna być wykonywana tylko przez organy centralne.

W uzupełnieniu tych wywodów warto dodać, że Konwencja europejska z 1959 r. przewiduje udzielanie pomocy prawnej na wniosek jedynie władz sądowych (art. 3 ust. 1).

Z pragmatycznego punktu widzenia ważne jest zagadnienie treści i wymagań formalnych wniosku o udzielenie pomocy prawnej. Przypomnijmy, że w drodze pomocy prawnej mogą być dokonywane niezbędne czynności postępowania karnego, których egzemplifikację zawiera przepis art. 519 k.p.k., a uzupełniają umowy międzynarodowe o obrocie prawnym. Według Konwencji europejskiej z 1959 r. wnioski o pomoc prawną są realizowane w wypadkach, gdy chodzi o udostępnienie dowodu lub przekazanie rzeczy będących dowodami albo akt sądowych i dokumentów (art. 3 ust. 1). Wniosek o pomoc prawną może dotyczyć również doręczenia zawiadomień i akt sądowych z wyrokami (art. 7). Wniosek może dotyczyć także tymczasowo przekazania osoby w charakterze świadka albo w celu konfrontacji osoby pozbawionej wolności, której obecność jest niezbędna na rozprawie (art. 11). Strona wezwana może udzielić ponadto wyciągów i informacji z akt sądowych (art. 12).

Interesujące jest zagadnienie wymagań, jakim powinien odpowiadać wniosek o udzielenie pomocy prawnej. Przepisy k.p.k. kilkakrotnie wspominają o takim wniosku, ale nie precyzują bliżej wymagań mu stawianych. Konwencja europejska z 1959 r. przewiduje, że wniosek o pomoc prawną powinien wskazywać: a) organ stawiający wniosek, b) personalia i obywatelstwo osoby objętej wnioskiem, c) przedmiot i uzasadnienie wniosku, d) nazwisko i adres osoby, której wniosek zostanie doręczony, e) dokładne określenie istoty przestępstwa w razie żądania przesłuchania świadka lub biegłego.

Co się tyczy wymagań, jakim powinien odpowiadać wniosek o udzielenie pomocy prawnej na żądanie polskich organów procesowych, to należy zaznaczyć, że wniosek taki w sprawie karnej powinien zawierać między innymi określenie sprawy, w której żąda się udzielenia pomocy prawnej, oraz wskazanie personaliów oskarżonego i kwalifikacji prawnej zarzucanego czynu. We wniosku dotyczącym

⁵ H. Stawryłło: Podstawowe zagadnienia obrotu prawnego z zagranicą (...), JW. (w przyp. 1), l.c.

przeprowadzenia czynności dowodowej należy podać krótki opis stanu faktycznego sprawy oraz wskazać, jakie czynności mają być dokonane i jakie okoliczności mają podlegać stwierdzeniu. Jeżeli czynność ma dotyczyć przesłuchania świadków lub biegłych, należy podać ich adresy. W razie potrzeby należy do wniosku dołączyć listę pytań, na które ma udzielić odpowiedzi każdy świadek lub biegły. Trzeba również zaznaczyć we wniosku, czy od osoby przesłuchiwanej powinno być odebrane przyrzeczenie. We wniosku o doręczenie pisma oskarżonemu należy wskazać jego adres i rodzaj pisma podlegającego doręczeniu oraz dołączyć formularz potwierdzenia odbioru. Wniosek o udzielenie pomocy prawnej sporządza się w języku polskim. Wniosek ten powinien być opatrzony podpisem uprawnionego organu (prezesa sądu albo szefa lub zastępcy szefa właściwej prokuratury) i pieczęcią urzędową. Jeżeli umowa międzynarodowa nie stanowi inaczey, do wniosku kierowanego do zagranicznego organu należy dołączyć tłumaczenie na język urzędowy państwa wezwanego.

Uregulowania dotyczące formalnych wymagań wniosku o udzielenie pomocy prawnej zawierają wszystkie umowy zawarte przez Polskę po wojnie (oraz zawarte do 1939 r. umowy z Belgią, Luksemburgiem i Szwajcarią), a w szczególności umowy z: Algierią⁴ (art. 11), Austrią (art. 5), Belgią (art. 19), Bułgarią (art. 8), CSRS (art. 81), Finlandią (art. 5), Grecją (art. 7), Jugosławią (art. 3), Luksemburgiem (art. 19), Marokiem (art. 11), Mongolią (art. 5), NRD (art. 5), Rumunią (art. 6), Szwajcarią (art. 18), Węgrami (art. 5) i ZSRR (art. 6).

Wniosek o udzielenie pomocy prawnej powinien zawierać oznaczenie organu wzywającego i organu wezwanego, określenie sprawy, w której prosi się o udzielenie pomocy prawnej, imiona i nazwiska osób, ich zawody, miejsca zamieszkania lub pobytu, przedmiot wniosku oraz dane niezbędne do jego wykonania. Wniosek o udzielenie pomocy prawnej powinien być podpisany i opatrzony pieczęcią organu, od którego pochodzi. Te formalne wymagania wniosku o udzielenie pomocy prawnej występują we wszystkich umowach powojennych oraz w umowach przedwojennych z Belgią, Luksemburgiem i Szwajcarią. Przy wykonaniu wniosku o udzieleniu pomocy prawnej stosuje się prawo strony wezwanej. Odbiegające od tego prawa przepisy procesowe strony wzywającej stosuje się jednak na żądanie (wniosek) tej strony, o tyle, o ile da się to pogodzić z zasadami prawa procesowego strony wezwanej, na co zwracają uwagę m.in. następujące umowy: z Algierią (art. 12), Austrią (art. 6), Belgią (art. 20), Bułgarią (art. 9), Czechosłowacją (art. 82), Finlandią (art. 6), Grecją (art. 8), Jugosławią (art. 14), Luksemburgiem (art. 20), Marokiem (art. 34 pkt 2), Mongolią (art. 6), NRD (art. 6), Rumunią (art. 7), Szwajcarią (art. 18), Węgrami (art. 6) i ZSRR (art. 7). Jedynie w umowach z Francją, St. Zjednoczonymi i Wlk. Brytanią powyższe zastrzeżenia nie zostały uwzględnione.

W końcu warto zwrócić uwagę na to, że niezwykle ważną rzeczą jest zagadnienie legalizacji dowodów i dokumentów przekazywanych w drodze międzynarodowej pomocy prawnej. Chodzi o to, że dokumenty, które na obszarze jednej strony zostały w przepisanej formie (na mocy umowy) wydane lub uwierzytelnione przez właściwy organ państwowy w granicach jego uprawnień i są opatrzone pieczęcią urzędową, nie wymagają legalizacji do ich użycia na obszarze drugiej strony i mają moc dowodową przed organami drugiej strony. Regulują to umowy z: Belgią (art. 19), Luksemburgiem (art. 19), Szwajcarią (art. 23), Wlk. Brytanią (art. 13), Algierią (art. 17 i 18), Austrią (art. 24), Bułgarią (art. 88 i 89), Czechosłowacją (art. 91), Finlandią (art. 11), Grecją (art. 15), Jugosławią (art. 61 i 62), Mongolią (art. 16), NRD (art. 12), Rumunią (art. 13 i 14), Węgrami (art. 16 i 17) i ZSRR

(art. 15, 16, 17 i 17A Protokołu). Wyjątek stanowią umowy przedwojenne z Francją i St. Zjednoczonymi oraz umowa powojenna z Marokiem, które nie zawierają uregulowania dotyczącego legalizacji dokumentów stron. Konwencja europejska z 1959 r. wprost stanowi (art. 17), że dowody i dokumenty przekazywane stosownie do jej postanowień nie muszą podlegać legalizacji.

Rozważania niniejsze nie mogą pomijać istotnego zagadnienia kosztów udzielania pomocy prawnej w stosunkach międzynarodowych. Zwrócić tu trzeba uwagę na to, że wezwana do udzielenia pomocy prawnej strona ponosi wszelkie koszty powstałe na jej terytorium i zgodnie z umową żadna ze stron nie żąda od drugiej zwrotu kosztów powstałych w związku z udzieleniem pomocy prawnej. Uregulowano to w umowach z: Algierią (art. 15), Austrią (art. 25), Bułgarią (art. 14), Czechosłowacją (art. 90), Finlandią (art. 16), Grecją (art. 12), Marokiem (art. 14), Mongolią (art. 11), NRD (art. 13), Rumunią (art. 12), Węgrami (art. 11) i ZSRR (art. 13). W umowie z Marokiem (art. 14) można żądać zwrotu kosztów udzielenia pomocy prawnej, jeżeli dotyczą one „wynagrodzenia biegłych i kosztów ekspertyzy” (Dz. U. z 1983 r. Nr 14, poz. 69). Także umowa z Belgią i Luksemburgiem (art. 21) przewiduje zwrot „zaliczek na wynagrodzenie świadków (art. 17 ust. 2) i kosztów ekspertyzy, jeśli spowodowała ona więcej niż jedną audiencję”, a umowa ze Szwajcarią (art. 22) przewiduje „zwrot kosztów wypłacanych za wszelkiego rodzaju ekspertyzy oraz za przewóz przez obszar Państwa wezwanego”.

Jeżeli zaś chodzi o problem kosztów podróży i pobytu świadka lub biegłego, to w umowach z Belgią (art. 17) i Luksemburgiem (art. 17) wezwanie osoby jako świadka lub biegłego musi być wyrażone w formie zaproszenia i zawierać „formalne przyrzeczenie zwrotu kosztów. Te koszty podróży i pobytu, obliczone od chwili wyjazdu, będą przyznane osobie zaproszonej zgodnie z taryfami i przepisami obowiązującymi w kraju, w którym przesłuchanie nastąpi. Na żądanie świadka lub biegłego, staraniem władz sądowych miejsca pobytu będzie mu mogła być udzielona zaliczka na całe koszty podróży lub ich część. Zaliczka ta będzie następnie zwrócona przez Państwo wzywające”. W większości umów zastrzega się, że organ wzywający zwróci świadkowi lub biegłemu koszty podróży i pobytu, a także równowartość utraconego zarobku, biegłemu zaś wypłaci wynagrodzenie za wydanie opinii. Tak jest to ujęte w umowach z Algierią (art. 16), Austrią (art. 11 pkt 5), Bułgarią (art. 13 pkt 5), Czechosłowacją (art. 83 pkt 5), Finlandią (art. 10 pkt 5), Grecją (art. 9 pkt 3), Mongolią (art. 7 ust. 3). Umowa z Jugosławią (art. 66 ust. 3, 4) stwierdza: „3. We wniosku o doręczenie wezwania wymienia się sumę, jaka będzie wypłacona na pokrycie kosztów podróży i pobytu. Sąd Umawiającej się Strony, od którego pochodzi wniosek, wypłaci na żądanie osoby wezwanej zaliczkę na częściowe pokrycie kosztów podróży i pobytu. 4. Świadcym przysługuje zwrot utraconego zarobku, biegłemu zaś ponadto wynagrodzenie za wydanie opinii”. Podobnie umowa z Marokiem w art. 16 stanowi: „Świadek lub biegły (...) ma prawo do zwrotu kosztów podróży i pobytu liczonych od miejsca zamieszkania według taryf i przepisów obowiązujących w państwie, w którym następuje przesłuchanie. Na żądanie zostanie wypłacona świadkom lub biegłym zaliczka na pokrycie całości lub części kosztów podróży, za pośrednictwem przedstawiciela dyplomatycznego lub urzędu konsularnego wzywanej Strony”. Natomiast umowy z NRD (art. 7), Rumunią (art. 11), Węgrami (art. 11) i ZSRR (art. 13) regulują tylko sprawę kosztów pomocy prawnej, nie wyłączając w osobne przepisy kwestii sprawy zwrotu kosztów podróży itp.

IV. Obecnie należy omówić zagadnienia dotyczące procedury udzielania pomocy prawnej na wniosek (żądanie) organów procesowych państw obcych. Wymagają

rozważenia przede wszystkim zagadnienia obejmujące kwestię organów żądających wykonania czynności i organów realizujących stosowne wnioski, kwestię formy żądania pomocy prawnej czy kwestię warunków odmowy udzielenia pomocy prawnej.

Przepis art. 521 § 1 k.p.k. statuuje zasadę, że sądy i prokuratury udzielają pomocy prawnej na wniosek sądów i prokuratur państw obcych. Organami uprawnionymi do składania wniosków i udzielenie pomocy prawnej są sądy i prokuratury państw obcych. Organami obowiązanyymi (z wyjątkami) do udzielenia tej pomocy są sądy i prokuratury polskie. Wnioski zagranicznych organów o udzielenie pomocy prawnej w sprawach karnych, pochodzące z państw, z którymi Polska nie ma zawartych umów o obrocie prawnym lub o pomocy prawnej, a także z państw, z którymi zawarte umowy przewidują w tej mierze drogę dyplomatyczną, mogą wpłynąć do prokuratur terenowych wyłącznie za pośrednictwem Prokuratury Generalnej.

Do rozstrzygania wniosków państwa obcego dotyczących wydania przedmiotów stanowiących dowody rzeczowe lub uzyskanych przez przestępstwo jest właściwy prokurator lub sąd, w zależności od tego, do czyjego rozporządzenia przedmioty te zostały zdeponowane (art. 533 § 1 k.p.k.).

Ważne dla praktyki prawniczej jest zagadnienie formy wniosku o udzielenie pomocy prawnej w stosunkach międzynarodowych. W tej kwestii należy zwłaszcza przypomnieć, że formą właściwą dla czynności procesowych jest forma pisemna. Chodzi o to, że każda czynność procesowa musi być utrwalona w formie pisemnej. Dlatego też przepisy ustawy przewidują dla ważniejszych czynności procesowych obowiązkową formę pisemną (art. 129 k.p.k.), co dotyczy również czynności procesowych dokonywanych w drodze pomocy sądowej. Najbardziej rozpoznawczym formę stanowi protokół, który jest sprawozdawczym dokumentem publicznym i pisemnym, sporządzonym w postępowaniu karnym przez właściwych urzędników dokumentujących, którego celem jest stwierdzenie istnienia lub nieistnienia pewnego faktu mającego znaczenie w postępowaniu albo udokumentowaniu pewnego zeznania lub oświadczenia.⁶

Co się tyczy kwestii procedury udzielania pomocy prawnej, to trzeba zaznaczyć, że czynność prawna w drodze pomocy sądowej jest dokonywana w zasadzie — stosownie do zawartych umów międzynarodowych — w formie przewidzianej dla procedury państwa, którego organ dokonuje tej czynności. Jednakże uwzględniając wniosek sądu lub prokuratora państwa wzywającego, należy uczynić zadość życzeniu tych organów, żeby przy dokonaniu czynności zastosowano szczególny tryb postępowania lub szczególną formę, jeżeli nie jest to sprzeczne z zasadami porządku prawnego PRL (art. 521 § 4 k.p.k.). Unormowania tego rodzaju zawarte są w umowach z: Algierią (art. 12), Austrią (art. 6), Belgią (art. 20), Bułgarią (art. 9), CSRS (art. 82), Finlandią (art. 6), Grecją (art. 8), Jugosławią (art. 14), Luksemburgiem (art. 20), Marokiem (art. 34 ust. 2), Mongolią (art. 6), NRD (art. 6), Rumunią (art. 7), Szwajcarią (art. 18), Węgrami (art. 6) i ZSRR (art. 7).

Ważną sprawą jest zagadnienie odmowy udzielenia pomocy prawnej. W świetle postanowień zdecydowanej większości umów międzynarodowych zawartych po wojnie przez Polskę z państwami socjalistycznymi oraz z Algierią, Austrią, Finlandią, Grecją i Marokiem — odmowa załatwienia wniosku o udzielenie pomocy prawnej możliwa jest wtedy, gdy państwo, do którego wystąpiono z wnioskiem, uzna, że jego załatwienie mogłoby zagrozić suwerenności lub bezpieczeństwu tego

⁶ S. Słowiński: *Polski proces karny przed sądem powszechnym — Zasady ogólne*, Warszawa 1959, s. 263 i nast.

państwa. Tę tak zwaną „klauzulę bezpieczeństwa i porządku publicznego” zawierają umowy z: Algierią (art. 4), Austrią (art. 3), Bułgarią (art. 6), CSRS (art. 6), Finlandią (art. 13), Grecją (art. 13), Jugosławią (art. 65), Marokiem (art. 9), Mongolią (art. 12), NRD (art. 14), Węgrami (art. 14) i ZSRR (art. 12). Także przedwojenne umowy z Belgią (art. 15), Francją (art. 15), Luksemburgiem (art. 15) i Szwajcarią (art. 19) zawierają klauzulę pozwalającą na odmowę udzielenia pomocy prawnej, jeżeli wykonanie tej pomocy mogłoby naruszyć ich prawo zwierzchnie lub ich bezpieczeństwo. Dodatkowo w tych umowach przedwojennych zawarte są uregulowania, które przewidują, że strona umowy nie jest zobowiązana do udzielenia pomocy w następujących sytuacjach: 1) jeżeli czyn, z powodu którego wysłano rekwizycję, nie podlega karze w państwie wezwanym lub stanowi przestępstwo czysto wojskowe, przestępstwo polityczne lub związane z przestępstwem politycznym; 2) jeśli oskarżony jest obywatelem państwa wezwanego i nie przebywa na obszarze państwa wzywającego; 3) jeśli wykonanie żądanej czynności nie należy w państwie wezwanym do właściwości władzy sądowej; 4) jeśli rekwizycja ma na celu dokonanie rewizji domowej lub zajęcia z powodu czynu, który nie może stanowić podstawy do wydania.

W wypadku gdy między Polską a zainteresowanym państwem brak jest odpowiedniej umowy międzynarodowej regulującej procedurę udzielania pomocy prawnej, strona wezwana może jej udzielić na podstawie przepisów wewnętrznych, kierując się zasadą wzajemności.

Nie udziela się także pomocy prawnej, gdy przedmiotem postępowania karnego jest czyn, który nie uzasadnia ekstradycji (np. przestępstwo polityczne, wojskowe, prasowe, skarbowe). Zasada ta ma zastosowanie w umowach z Austrią (art. 3), Belgią (art. 15), Francją (art. 16), Grecją (art. 13 pkt 2), Luksemburgiem (art. 15). Także nie udziela się pomocy prawnej, gdy „przedmiotem postępowania karnego jest przestępstwo nie uzasadniające wydania” lub gdy „pomoc prawna dotyczy czynów, które zgodnie z prawem Strony wezwanej nie są przestępstwami”. Uregulowania takie zawierają umowy z NRD (art. 31) i ZSRR (art. 80). Natomiast w umowie z Jugosławią (art. 64) uregulowanie to zostało sformułowane następująco: „Nie udziela się pomocy prawnej (...), jeżeli czyn (...) nie jest sądownie karalny na podstawie prawa strony wezwanej” lub „jeżeli chodzi o tego rodzaju przestępstwa, za które wydanie nie jest dopuszczalne”. Za niedopuszczalne, zgodnie z art. 74 umowy z Jugosławią jest wydanie z powodu czynu przestępnego zagrożonego karą niższą niż „kara pozbawienia wolności na okres dwóch lat lub kara surowsza”.

Nie spotykane w innych umowach uregulowanie zawiera umowa z Finlandią (art. 13 pkt 2), która przewiduje — poza wymienionymi wyżej warunkami — możliwości odmowy udzielenia pomocy prawnej, jeżeli: „a) sprawa dotyczy czynu, który nie jest przestępstwem według prawa strony wezwanej b) sprawa dotyczy czynu, za który zgodnie z prawem strony wezwanej ściganie jest niedopuszczalne z powodu przedawnienia, ułaskawienia lub innych przyczyn prawnych; c) sprawa dotyczy czynu, z powodu którego na terytorium strony wezwanej odmówiono wszczęcia postępowania lub postępowanie zostało umorzone albo w sprawie zostało wydane orzeczenie; d) na terytorium strony wezwanej toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe” (Dz. U. z 1931 r. Nr 27, poz. 140).

Nie udziela się także pomocy prawnej, „e) jeżeli osobie wezwanej grozi się w razie niestawiennictwa środkami przymusu lub innymi ujemnymi następstwami” (art. 19 umowy ze Szwajcarią — Dz. U. z 1939 r. Nr 4, poz. 19).

Konwencja europejska o pomocy w sprawach karnych z 20.IV.1959 r. dopuszcza

odmowę udzielenia pomocy prawnej wtedy, gdy wniosek o pomoc prawną dotyczy przestępstwa politycznego lub będącego z takim w związku bądź dotyczy przestępstwa finansowego albo gdy udzielenie pomocy prawnej mogłoby naruszyć suwerenność, bezpieczeństwo, porządek publiczny lub inny ważny interes tego państwa.

W kontekście powyższego należy zaznaczyć, że przepis art. 521 § 2 k.p.k. dopuszcza, że sąd i prokurator odmawiają udzielenia pomocy prawnej w sytuacji, gdy żądana czynność byłaby sprzeczna z zasadami porządku prawnego PRL albo naruszałaby jej suwerenność. Natomiast powyższe organy procesowe mogą odmówić udzielenia pomocy prawnej (art. 521 § 3 k.p.k.), jeżeli: a) wykonanie żądanej czynności nie należy do zakresu działania sądu lub prokuratora według prawa polskiego, b) państwo, od którego wniosek o udzielenie pomocy prawnej pochodzi, nie zapewnia w tym zakresie wzajemności, c) wniosek dotyczy czynu, który nie jest przestępstwem według prawa polskiego. Przepisy kodeksu postępowania karnego określają więc obligatoryjne i fakultatywne podstawy odmowy udzielenia pomocy prawnej przez sąd i prokuratora polskiego. Jak z tego wynika, przy odmowie udzielenia pomocy prawnej dominuje zasada obowiązywania prawa polskiego, gdyż według tego prawa ocenia się zakres działania sądu lub prokuratora oraz czyn, o który chodzi.

Wypada również w końcu zwrócić uwagę na zagadnienie kosztów udzielania pomocy prawnej. Koszty udzielenia pomocy prawnej przez sąd lub prokuratora polskiego ustala się zgodnie z przepisami k.p.k. (art. 554 i 555 k.p.k.) oraz przepisami umów międzynarodowych zawartych przez Polskę z: Algierią (art. 15), Austrią (art. 25), Belgią (art. 21), Bułgarią (art. 14), CSRS (art. 90), Finlandią (art. 16), Grecją (art. 12), Luksemburgiem (art. 21), Marokiem (art. 14), Mongolią (art. 11), NRD (art. 13), Rumunią (art. 12), Szwajcarią (art. 20 i art. 22), Węgrami (art. 11) i ZSRR (art. 13).

ALFRED KAFTAL

NA MARGINESIE KSIĄŻKI PIOTRA KRUSZYŃSKIEGO PT. „ZASADA DOMNIEMANIA NIEWINNOŚCI W POLSKIM PROCESIE KARNYM”¹

I. Temat pracy zasługuje na uwagę z wielu względów. Przede wszystkim dotyczy chyba podstawowej gwarancji praw obywatela w procesie karnym, a mianowicie domniemania niewinności. Ponadto temat powyższy nie był dotychczas opracowany w sposób monograficzny, stanowił zaś jedynie przedmiot interesujących wprawdzie, ale tylko przyczynkarskich opracowań. Nie bez wpływu na ten stan rzeczy był fakt, że opracowanie powyższego tematu w sposób monograficzny jest wysoce trudne ze względu na to, iż dotyczy problematyki czysto teoretycznej, abstrakcyjnej, sama zaś zasada ma charakter fasadowy, deklaracyjny. Istnieją bowiem tak ustawyodawstwa (s. 63) jak i poglądy doktryny (s. 65 i n.), które nie wyróżniają zasady domniemania niewinności, a mimo to afirmują w pełni konsekwencje wynikające z tej zasady — i odwrotnie. Tak więc decydujące jest nie

¹ Warszawa 1983, s. 214.